

Знешнія і ўнутраныя ўплывы ў паэтычнай спадчыне Максіма Танка

У 1970-м годзе Максім Танк пісаў: “У Гамера ён вучыўся быць сляпым, / У Байрана – кульгаць, / У Поля Фора – донжуаніць, / У Хемінгуэя – піць віскі.../ І дзівіцца: чаму яго / Не лічаць класікам” [1, с. 386]. Але ж складнікі класікі зусім іншыя. У пачатку XX ст. на гэта пытанне адказаў Максім Багдановіч: “Добра граеце... ды ўсё не тое!” І ніхто не мог растлумачыць, чаму ад грання музыкі так моцна білася сэрца... Ніхто не ведаў, што музыка ўсю душу сваю клаў у ігру” (апавяданне “Музыка”, 1907 г. [2, с. 7]). Максім Танк, нібыта ўслед за класікам, адказаў на гэта пытанне ў вершы “Чытаючы Максіма Багдановіча”: “Кладу свае далоні – / І адчуваю полымя жывое” [1, с. 388]. Так, майстэрства, рамяство патрэбна, і вучыцца можна (і трэба!) у Гамера, Байрана, Поля Фора, Хемінгуэя..., але не толькі яно: толькі дух творыць з нежывога жывое – Паэзію.

Разглядаючы ўплывы, мы спыняемся на складніках рамяства. І толькі арыгінальны падыход аўтара, незвычайнае бачанне, уменне заўважыць непаўторна-адметнае, памножаныя на талент, робяць з рамесніка паэта. Гэта ён, Максім Танк, вучыўся ў Максіма Багдановіча, прыкладваючы “свае далоні”, “прыпаўшы вуснамі”, апальваючы “іх да болю” [1, с. 388].

З часоў прадстаўнікоў міграцыйнай тэорыі (1870–90-ыя гады) уплывы разглядалі выключна ва ўнутрылітаратурным кантэксце: уплывы паміж фальклорам і літаратурай, паміж тагачаснай і сярэднявечнай літаратурай, што прынята і ў сучасным літаратуразнаўстве, дзе гэты від рэцэпцыі напрамую звязаны з паняццем сувязей і абодва тлумачацца як адна з заканамернасцей літаратурнага працэсу. Ацэньваючы працу “Заходні ўплыў у новай рускай літаратуры” Аляксея М. Вёсялюўскага, аднаго з найбольш выдатных рускіх кампаратывістаў мяжы XIX–XX ст., С.Е.Шаталаў піша пра ўплыў, які “фарміруючы спачатку пераймальныя з’явы ў рускай літаратуры, затым спараджае дастаткова арыгінальныя творы” [3, с. 284]. Уплыў, што прынцыпова важна, гэта і працэс усталявання сувязей і адзін з магчымых этапаў фарміравання і развіцця арыгінальнай мастацкай з’явы.

Паняццем “уплыў” пазначым працэс уздзеяння літаратуры пэўнай эпохі або народа, літаратурнага кірунку або стылю, творчасці таго ці іншага аўтара ў дадзеным выпадку на творчую асобу, на саму спадчыну Максіма Танка. І хоць уплывам называюць часам адзін з відаў рэцэпцыі (выкарыстанне творчых прынцыпаў пэўнага аўтара ці школы), мэтазгодна гэтым паняццем акрэсліць суму або розныя віды рэцэпцыі. У гэтым сэнсе паняцце “ўплывы” мае родавае, абагульняльнае значэнне, які ўвасабляецца ў той ці іншай форме або разнавіднасці.

Пашырыла кампаратывісцкія даследаванні літаратуры дзейнасць фармальнай школы, а таксама іх папярэднікаў-сімвалістаў, якія ўключылі ў літаратуразнаўчыя даследаванні метадалогію іншых навук і іншую,

немастацкую, рэальнасць. Таму паняцце “ўплыў” мэтазгодна, на нашу думку, выкарыстоўваць і ў інтэрдyscyплінарным кантэксце. У гэтым плане ўплыў – гэта фактар уздзеяння на літаратуру, на творчую асобу, мастацкі свет пісьменніка аб’ектыўнай рэальнасці, яе законаў і з’яў, што вывучаецца з апорай на спецыфічную сферу пазнання, з дапамогай тэрміналогіі і метадалогіі той ці іншай навукі.

Такім чынам, уплывы варта разглядаць больш шырока – не толькі ва ўнутрылітаратурным, але і ў міждyscyплінарным кантэксце. Унутраныя, або ўнутрылітаратурныя ўплывы, даследуюцца з пазіцый літаратуразнаўства: яны разгортваюцца ўнутры сістэмы “літаратура” па камунікатыўных ланцугах: нацыянальная – іншанацыянальная літаратуры, аўтар – іншы аўтар, кірунак – інтэрпрэтацыя яго творчых спосабаў і прыёмаў у прадстаўнікоў іншых кірункаў і плыняў. Знешнія, пазалітаратурныя, уплывы даследуюцца ў міждyscyплінарным кантэксце.

У рэчышчы гэтых двух уплываў фарміравалася пазізія беларускага песняра. Знешнімі ўплывамі ў творчасці пісьменніка з’яўляюцца цывілізацыйныя фактары, а таксама заканамернасці і з’явы самой гістарычнасці: эканамічны стан, дзяржаўны лад, структура грамадства, геаграфічныя фактары... З другога боку, і літаратура ў цэлым і творчасць пісьменніка ў прыватнасці заўсёды застаюцца адкрытымі да ўнутрылітаратурных узаемадзеянняў. Кожны з аўтараў па-свойму выкарыстоўвае гэтую магчымасць шырока ўводзячы ў свой свет інтэртэкстуальныя элементы або свядома ці неўсвядомлена абыходзячы іх. Паэтычная спадчына Максіма Танка, даследаваная праз прызму кампаратывізму, дазваляе пачуць напamкі ці ўзоры выкарыстання іншанацыянальнай спадчыны або прадстаўнікоў іншых пакаленняў.

Запазычанне – зварот да ўжо існуючых у літаратуры мастацкіх ідэй, сюжэтаў, вобразаў і г. д., а таксама да фальклорных і міфалагічных крыніц” [4, т. 2, с. 287], асобны “від міжлітаратурных сувязей – успрымання, выкарыстання асобных сюжэтно-вобразных ліній і тэматычных складнікаў” [5, с. 214], форма – гэта “творчае пераўвасенненне сюжэтнай схемы, абставін, характараў герояў, кампазіцыі вобразаў, матываў і т. п. з адной мастацкай сістэмы ў іншую” [6, с. 449].

Максім Танк запазычвае сюжэты пра грэхападзенне Адама і Евы: павадам для згадвання біблейскага сюжэта з’яўляецца выпадак з жыцця лірычнага героя: “як мы на світанні / Асцярожна пракрадваліся ў сад...” (“Гэты яблык” [1, с. 55]). Паэт аднаўляе сюжэт пра стварэнне Богам жанчыны (“Жанчына”), выступаючы “адвакатам” Адама, каб падкрэсліць “вечнасць” і заўсёдную актуальнасць той ролі, якую выконвае на зямлі жанчына. Лірычны герой верша “Праметэй”, пачуўшы голас вечнага пакутніка “Ці ў хатах мірны мой агонь гарыць?” [1, с. 337], не мае слоў, каб адказаць богаборцу Праметэю: на зямлі, відаць, нічога не змянілася або інакш: прынесены Праметэем і аддадзены людзям агонь, за што церпіць тытан вечныя пакуты, не прынёс чалавеку жаданага вызвалення, цяпла, любові. Гэта тэма працягнута і ў вядомым вершы “Аднойчы ішоў я з Дантэ...”, і ,

як аказваецца, на Зямлі не толькі не паменьшылася, але нават і павялічылася колькасць людскіх грахоў.

Запазычванне сюжэтаў дапамагае аўтару падкрэсліць тую дыстанцыю, якая існуе паміж біблейскімі або паганскімі часамі і днём сённяшнім. Гэта паралель робіць выразнай скразную думку Максіма Танка: на Зямлі мала што змянілася да лепшага, а калі і змянілася, дык, на жаль, вельмі часта не на карысць агульначалавечых, вечных каштоўнасцей. Гэтак жа расцвітае на Зямлі распуста, гэтак жа замала згоды і любові паміж людзьмі, а агонь, аддадзены для росквіту цывілізацыі, “Для свету стаў пагрозаю смяротнай...” [1, с. 337]. Злачынстваў, бяды, загаданаў стала нашмат болей, хоць разам з тым захоўваюць сваю значнасць вечныя каштоўнасці: любоў паміж мужчынай і жанчынай, здольнасць жанчыны рабіць жыццё на Зямлі больш поўным, радасным, шчаслівым.

Сярод запазычанняў вылучаюць асобныя іх віды або формы: алюзію, рэмінісцэнцыю, цытату, вобразную аналогію.

Алюзія – разнавіднасць запазычання, або стылістычны прыём – “намёк на добра вядомы факт, гістарычны або побытавы” [7, с. 21–22], “непрамая адсылка чытача да літаратурнай першакрыніцы” [6, с. 455]. У Максіма Танка надзвычай разгалінаваная сістэма такіх намёкаў, адсылак, згадванняў: алюзіі на гістарычныя падзеі: “кастрычніцкі вецер” [1, с. 152], “спяць на Пірэнеях” [1, с. 153], “лукішскі дрот” [1, с. 250], асвенцымскія прыскі, пурга сібірская, хмары чарнобыльскія [1, с. 405]; на вобразы антычнай міфалогіі і літаратуры, кніг Бібліі, народнай творчасці, сусветнай літаратуры... Яны надаюць дадатковае вымярэнне гісторыі, якая рухаецца ў адным кірунку: з мінулага праз сучаснае ў будучыню. Алюзіі нібыта вяртаюць **час** назад або згортваюць яго, прыносяць у сённяшні дзень подых мінулага, сведчаць пра паўтаральнасць гістарычнага руху. Мастацкая **прастора** вершаў шматмерная, яна дае багаты матэрыял для больш глыбокага спазнання аб’ектыўнага свету ўвогуле.

Рэмінісцэнцыя – запазычанне матываў, вобразаў з творчасці папярэднікаў, якія творча пераасэнсоўваюцца пісьменнікам. Так, чытаем у Максіма Танка: “калі я адплыў... Харонам на рыбалку...” (ці ж з Харонам плаваюць на рыбалку? а не ў нейкі іншы свет? [1, с. 319]). Або з Бібліі ўзяты матыў ператварэння чалавека ў слуп солі, калі ён азірнецца назад [1, с. 100]. Паэт сцвярджае, што нават такая страшная пагроза не палохае лірычнага героя, які азіраецца назад, каб успомніць самае дарагое ў жыцці: парог, дзверы, вокны роднай хаты, што засталіся назаўсёды ў мінулым. Матыў грэхападзення дазваляе падкрэсліць нязменнасць кахання: нават і пастарэўшы, каханая застаецца для героя такой жа прыгожай, як была раней, “калі яблык мне падарыла” [1, с. 68].

Матыў адухаўлення – скразны ў сусветным мастацтве. Так, Саваоф на карціне Мікеланджэла “Стварэнне свету” працягвае руку, і вось-вось да яе дакранецца рука Адама. Тады адбудзецца найвялікшы з цудаў: чалавек атрымае тое, што нясе жыццё, “одуховляющую связь» [ ], як сказаў бы Гётэ. Матыў стварэння прыгожай Галатэі антычным скульптарам Пігмаліёнам дапамагае Максіму Танку ўзнавіць цудоўны з момантаў тварэння: момант ажыўлення,

адухаўлення прыгажосці: “Глядзі! Скідае туніку сваю” [1, с. 59]. Гэты ж матыў прысутнічае і ў шэрагу іншых вершаў беларускага паэта.

Цытата – яшчэ адзін спосаб пашырэння вобразна-стылявой прасторы твора. Цытат упаззіі Максіма Танка шмат. “Ехегіmonumentum...”: матыў помніка з паслання Гарацыя “Да Мельпамены” наследаваны Г.Дзяржавіным, А.Пушкіным, В. Брусавым, М. Рыльскім, М.Багдановічам... Помнік – гэта памяць, якая праносіцца праз стагоддзі. У Максіма Танка цытата з Гарацыя паўтараецца ў вершах 1938-га і 1989-га гадоў. Відавочна, што сам час паўплываў на спецыфіку яго інтэрпрэтацыі. “Ехегі monumentum...” уключана ў верш “Эпітафія” (1938 г.). Надмагільны надпіс – эпітафія аказалася без імя: паэты даравалі цэнзару яго праўкі-спушташэнні ў сваіх творах, “знарок імя не напісалі”. Але цэнзар устаў з магілы, каб дакладна абазначыць сваё месца ў гісторыі: “падставіў імя, адрас, год, дадаў “Ехегі monumentum...” [1, с. 420]. Традыцыя эпітафіі-сатыры ідзе ад Свіфта: «... Но не искал он нежной лиры: / Наш век достоин лишь сатиры». Так, гісторыя апракідвае застаялыя аўтарытэты, трансфармуе традыцыі, бо да яе прыклалі сваю руку не толькі яе творцы, але і яе антытворцы-разбуральнікі. “Шчаслівыя часы” – называе сусветную традыцыю песні-помніка Максім Танк, але ў беларускіх песнях іншы кантэкст: няволя, бітвы, Асвенцым, Сібір, Чарнобыль... Таму паэт, складаючы свой помнік-успамін, нагадвае, што ў ім прымешаны кроў, папалішчы, а цяпер і “небяспечны стронцый” (1989 г. верш “Цяпер асцерагайся”).

Цытата – выкарыстанне чужога слова, узятае ў двукоссе. Але ёсць і схаваная, незакавычаная цытата. Для з’яўлення сваёасаблівай правакацыі: той, хто не ведае, нават і не здагадаецца, каму належаць гэтыя словы. “Зноў тэлефонныя званкі / Сквярцця поўначчу затрачанай: / – Ты жыві яшчэ, сякі-такі?/ Ну, да прыемнага мабачання!...” (у вершы 1969 г.). Той, хто не ведае, не заўважыць. Той, хто ведае, азірнецца, каб перачытаць верш нанова: “Каб дзень абрыдай не пачаць, / На прыкладу прамудрых класікаў / Пачаў пісаць пра сенажаць, / Цяністы сад з пчалінай пасекай...” [1, с. 433].

Вобразная аналогія. Сэнс выкарыстання вобразнай аналогіі бачыцца нам у тым, што яна не толькі памнажае ракурсы звычайнага бачання і ўспрымання свету чалавекам, але і апракідвае традыцыйнае, звыклае, дапамагаючы ўбачыць за сцёртым – новае, за штампаваным – арыгінальнае, жывое. Вернемся назад, да траянскага цыклу міфаў, да 10-гадовых вандровак Адысея пасля падзення Троі і да гісторыі пра востраў сірэн, якія спявалі настолькі цудоўна, што сваімі спевамі прываблівалі мараходаў, а затым спажывалі іх. Адысей хітрамудры, згодна з гамераўскай традыцыяй: ён загадаў, каб яго спадарожнікі заляпілі воскам вушы, а яго самога, які жадаў паслухаць спеў сірэн і застацца жывым, прывязалі да мачты і ні ў якім разе не адвязвалі ад яе. Прыгоды Адысея-Уліса перастварыў на свой лад ірландскі пісьменнік пач. XX ст. Д.Джойс. У яго ёсць і верш: “Как залепить мне воском уши, / Чтоб этот голос в сердце стих, / Чтобы не слушать мне, не слушать / Ее напевов колдовских». І ў Танка: “Я сам вінават.../ Што ў свой час, / Як Адысеевы валацугі,/ Не заляпіў свае вушы воскам, / Каб не

чуць твой спеў сірэны...” [1, с. 335]. Сірэны Максіма Танка – Паэзія, да якой ён трапіў у палон, і так і не змог выбрацца з яго. Вобразная аналогія робіць карціну аб’ёмнай. Напісаны з вялікай літары, вобраз Паэзіі ўспрымаецца як сімвал мастацтва, якому чалавек ахвяруе і самога сябе, і сваё жыццё.

Цікавым сродкам узмацнення арыгінальнай вобразнасці з’яўляецца запазычанне прадметаў, рэчаў з іншых тэкстаў. Падкова Пягаса прымацавана “над парогам / Памяці” [1, с. 390]. У гэтым вершы (“Зараз мала хто помніць, / Як выглядаў рамантычны Пегас...”) Максім Танк наследуе не толькі антычнаму міфу, але і урбаністычнаму Пегасу Максіма Багдановіча. Пад капітом міфічнага Пегаса, калі той ударыў ім, раскалолася зямля і забіла Гіпакрэна – крыніца, якая дорыць натхненне паэтам. У Максіма Багдановіча Пягас звярнуў на вулкі Вільні – “і іскры сыпнулі з-пад ног” [2, с. 67]. Беларускі паэт пачатку XX ст. стварае урбаністычную беларускую паэзію, таму яго Пегас выбівае не з зямлі, але з гарадской маставой, і выбітыя яго капітом іскры – гэты крыніца натхнення новых паэтаў. Запазычыўшы вядомы вобраз, Максім Танк перанёс яго ў тагачасны яму свет і здзівіўся, ува што ператварыўся крылаты вястун натхнення, “з’еўшы зубы на сінтэтычнай траве, / Аслеплены / Ад неонавых электрамаланах, / Аглохлы ад шуму крыл / Журавоў рэактыўных...” [1, с. 390]. “Трэска з дома Шэкспіра” – верш, напісаны пад уражаннем сустрэчы са спадчынай Вялікага Барда. Будаўнікі рамантуюць “былы Шэкспіра дом”. “Я ля майстроў спыніўся”: тыя з трэсак старога дома распалілі кесцёр. “Я асцярожна з іх адну падняў...” – так рэч з дома Шэкспіра становіцца яшчэ адной “Гіпакрэнай” для беларуса-песняра. Але наступны радок выклікае супярэчлівыя пачуцці: “Я асцярожна з іх адну падняў, / Якая аказалася санетам” [1, с. 269]. Відавочна, аўтар хоча падкрэсліць: наведанне дому Шэкспіра натхніла яго на стварэнне санета, якім уласна і з’яўляецца дадзены твор: Шэкспір быў вядомым аўтарам санетаў. Але тут мы зноў натываемся на своеасаблівую правакацыю. Так, Шэкспір – аўтар санетаў. Уратаваўшы “трэску з дома Шэкспіра”, лірычны герой тым самым сцвярджае сябе ў якасці пераемніка Шэкспіра, які натхняецца нечым арыгінальным, аўтэнтычным з рэчаў Шэкспіра. Натхнёны англійскім Бардам, ён стварае санет, але не ў традыцыях Шэкспіра (тры катрэны і адзін двуверш), а ў зусім іншых традыцыях – італьянскага, французскага рэнесансу (два катрэны і два тэрцэты)! І гэтым самым паэт правакуе ўжо добра падрыхтаванага беларускага чытача, каб той азірнуўся і спытаў: што гэта было?

Творчасць Максіма Танка, якая нараджалася “на скразняках” гісторыі, у “анамальнай зоне” кіпучага творчага натхнення, стала высокакасным сплавам традыцый беларускай літаратуры і літаратур народаў свету, арганічным сімбіёзам жывога слова і палымянай думкі Паэта.

Літаратура:

1. Танк М. “Мне пару крыл дало юнацтва...” : Выбр. лірыка / М.Танк. –Мінск: Маст.літ., 2003. – 479 с.

2. Багдановіч М. Поўны збор твораў / М.Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.

3. Шаталов С.Е. Сравнительно-историческое литературоведение. Алексей Н.Веселовский / С.Е.Шаталов // Академические школы в русском литературоведении. – М.: Наука, 1975. С. 280 – 299.

4. Краткая литературная энциклопедия: В 9 т. – М.: Сов.энциклопедия, 1962–1978. Т. 1–9.

5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001.

6. Галич О., Назарец О., Васильев И. Теория літературы. – Київ, 2003.

7. Квятковский А. Поэтический словарь. – М.: Сов.энциклопедия, 1966. – 375 с.

8. Гете И.В. Собр.соч.: У 10 т. / И.В.Гёте. – М.: Худож.лит., 1976. – Т.2: Фауст. – 510 с.

РЕПОЗИТОРІЙ БГПУ